

e) Canvi de *ll* ([ll] o [l]) en *l* ([l]): *gal/galla*, *nul/nubla*, *tranquil/tranquilla*.

f) Canvi de *qu* ([kw]) en *c* ([k]) en adjectius cultes del tipus *inic/iniqua*, *oblic/obliqua*, *propinc/propinqua*, *ventríloc/ventríloqua*.

5

11. LA FLEXIÓ DELS NOMS I ELS ADJECTIUS (II): EL NOMBRE

La categoria gramatical de nombre presenta un alt grau de regularitat formal i de motivació semàntica. Certament, hi ha mots que tenen la mateixa forma per al singular i el plural, i també mots mancats d'una de les dues formes flexionades. Es tracta, però, de casos més aviat esporàdics, que en absolut no es poden comparar amb el grau de variació i de manca de motivació semàntica que s'ha pogut constatar en la categoria de gènere. Com hem apuntat en la introducció a la flexió nominal (cf. § 9), el singular és la forma no marcada perquè té un afix sense contingut fònic o afix zero (∅), enfront del plural, que és la forma marcada i té l'afix *-s* com a marca general: *alt/alts*, *port/ports*.

En els mots acabats en *-a* àtona, com hem indicat repetides vegades, aquesta vocal esdevé *-e-* seguida de l'afix de plural: *casa/cases*, *porta/portes*. Aquest canvi, però, és purament gràfic en els parlars orientals, ja que en tots dos casos la vocal es pronuncia [ə].

11.1. LES ALTERNANCES FORMALS EN EL RADICAL

En la major part dels casos, les formes de singular i de plural no presenten cap variació formal en el radical. Sí que hi ha variació, tanmateix, en els mots aguts que tenen un radical acabat en *n*. La consonant *n*, que apareix en el plural i en les altres formes flexionades o derivades, s'elideix en el singular (quadre II.14).

QUADRE II.14

Exemples de mots aguts que elideixen la -n del radical

<i>Singular</i>	<i>Plural</i>	<i>Altres formes</i>
mà	mans	maneta, manual
ple	plens	plena, pleníssim
cosí	cosins	cosina, cosineta
bo	bons	bona, boníssim
oportú	oportuns	oportuna, oportunitat

5 Alguns compostos mantenen la *-n* d'aquests mots: *manllevar*, *pancuit*, *vinagre*. No tenen un radical acabat en *-n* i no presenten, per tant, aquesta alternança els noms de les lletres i de les notes musicals (*les bes*, *els las*, *els dos sostinguts*), els mots invariables usats, per conversió, com a noms (*els perquès*, *els peròs*); els adjectius *cru* i *nu* (*crus*, *nus*), i mots, bàsicament manlleus, com ara *bisturí/bisturís*, *cafè/cafès*, *canapè/canapès*, *clixé/clixés*, *comitè/comitès*, *consumé/consumés*, *sofà/sofàs*, *tabú/tabús*.

10 Una variació semblant a la que apareix en els mots aguts es troba en determinats parlars en mots plans com ara *home*, *jove*, *orfe*. Encara que en aquests parlars el plural d'aquests mots manté la consonant *-n* del radical, tal com ocorre en els contextos en què el radical és seguit d'un afix vocàlic, en la major part del català, la forma del plural no presenta aquesta *-n* (quadre II.15).

15

QUADRE II.15

Exemples de plurals de mots plans que, en alguns parlars, mantenen la -n del radical

<i>Singular</i>	<i>Plural</i>		<i>Formes derivades generals amb -n</i>
	<i>Forma general</i>	<i>Forma amb -n</i>	
home	homes	hòmens	homenet, homenívol
jove	joves	jóvens	jovenet, jovenívol
orfe	orfes	òrfens	òrfena, orfenesa

20 11.2. ELS PLURALS EN -OS

25 Un cas especial presenten els mots aguts acabats en consonant sibilant o en els grups *-sc*, *-st*, *-sp* o *-xt* ([kst]). Aquests mots formen el plural per mitjà d'una vocal condicionada morfològicament que permet la sil·labificació de l'afix *-s* del plural. En tots els casos, es tracta de noms o adjectius masculins, que prenen la vocal *-o-* i, consegüentment, presenten la terminació *-os* ([us] o [os] segons els parlars): *comerç/comerços*, *feix/feixos*. Hi ha, a més, un petit grup d'adjectius acabats en *-ç* que prenen una *-o-* en masculí i una *-e-* en femení: *feliç*, però *feliços* i *felices* en plural. Ja hem fet referència a aquests

adjectius més amunt (cf. § 10.2.2); ara, per tant, tractarem els noms i adjectius masculins.

5 11.2.1. *El marcatge de nombre dels noms i els adjectius aguts acabats en sibilant (-s, -ç, -x, -ix, -tx i -ig)*

Els noms i adjectius masculins acabats en *-ç*, *-x*, *-ix* i *-tx* formen el plural corresponent afegint la terminació *-os* a la forma del singular (quadre II.16).

10

QUADRE II.16
*Formació del plural dels mots aguts
acabats en -ç, -x, -ix o -tx*

<i>Terminació</i>	<i>Singular</i>	<i>Plural</i>
-ç ([s])	comerç enllaç lluç reforç	comerços enllaços lluços reforços
-x ([ks])	annex fix ortodox reflex	annexos fixos ortodoxos reflexos
-ix ([ʃ] o [jʃ])	calaix feix gruix peix	calaixos feixos gruixos peixos
-tx ([tʃ])	cartutx despatx esquitx sandvitx	cartutxos despatxos esquitxos sandvitxos

15 El mateix comportament tenen els acabats en *-s*. En aquest cas, tanmateix, la consonant final del radical és sorda en posició final absoluta, però pot ésser sorda o sonora seguida de la terminació *-os* del plural. D'acord amb les regles ortogràfiques, en aquest darrer cas la grafia és *-ss-* o *-s-* (cf. IV, § 2.6.1 i 2.6.2), tal com podem veure en el quadre II.17.

20

QUADRE II.17

Formació del plural dels mots aguts acabats en -s

<i>Singular</i>		<i>Plural</i>	
<i>So</i>	<i>Exemples</i>	<i>So</i>	<i>Exemples</i>
[s]	arròs	[s]	arrossos
	ingrés		ingressos
	ros		rossos
	tros		trossos
	curs		cursos
	dispers		dispersos
fals	falsos		
	avís	[z]	avisos
	bes		besos
	gris		grisos
	pagès		pagesos

- 5 Pel que fa als mots aguts acabats en *-ig* ([tʃ] en posició final absoluta), en la llengua parlada és habitual el plural per mitjà de la terminació *-os*, tot i que en la llengua escrita encara mantenen una forta vitalitat els plurals formats per simple addició de la marca *-s* (que es pronuncien acabats en [tʃ], com el singular, o en [jts]). En el quadre II.18 en podem veure uns quants, classificats en dos grups segons la grafia de la consonant final del radical en els plurals en *-os*.

QUADRE II.18

Formació del plural dels mots aguts acabats en -ig

<i>Singular</i>	<i>Plural</i>
desig	desitjos (o desigs)
enuig	enutjos (o enuigs)
lleig	lletjos (o lleigs)
boig	bojos (o boigs)
passeig	passejos (o passeigs)
sorteig	sortejos (o sorteigs)

- 15 Els mots *puig* i *raig*, però, solen formar el plural només en *-s*, tant en la llengua parlada com en l'escrita. El fet que els plurals en *-s* mantinguin una forta vitalitat en la llengua escrita, cal atribuir-lo a la tradició gràfica, però també a la variació que es produeix en la llengua parlada pel que fa a la pronúncia fricativa o africada de la consonant final del radical. Efectivament, la consonant final del radical es pronuncia com a africada sorda en posició final absoluta ([tʃ]), però seguida de la vocal *o* pot ésser africada sonora ([dʒ]) o fricativa sonora ([ʒ]) en els parlars que estableixen aquesta distinció, o simplement africada sonora en els parlars que no presenten la distinció (cf. I, § 3 i 7.1). Sense aprofundir més en aquest terreny, que pertany a l'àmbit de la fonètica i la fonologia, només volem apuntar que la consonant final del radical s'ha de grafiar *tj* o *j* (corresponent, respectivament, a [dʒ])

i [ʒ]) atenent als parlars que fan la distinció entre l'africada i la fricativa, i tenint en compte la grafia utilitzada en altres mots flexionats o de la mateixa família: *rojos* (com *roja*, *rogenc*, *enrogir*), *desitjos* (com *desitjar*, *desitjós*) (cf. IV, § 2.6.5-2.6.8).

5

11.2.2. *El marcatge de nombre dels mots acabats en sibilant seguida d'oclusiva (-sc, -st, -xt i -sp)*

10 Els noms i els adjectius acabats en un grup consonàntic amb *s* seguida d'una consonant oclusiva feien tradicionalment el plural afegint l'afix *-s* a la forma del singular. Actualment, però, s'han generalitzat els plurals que afegeixen la terminació *-os*, i les formes sense la vocal únicament es mantenen en la llengua escrita i, d'una manera recessiva, en alguns parlars valencians i

15

QUADRE II.19

Formació del plural dels mots acabats en -sc, -st, -xt o -sp

<i>Terminació</i>	<i>Singular</i>	<i>Plural</i>
-sc	disc fosc	discos (<i>o</i> discs) foscos (<i>o</i> foscs)
-st	gust trist	gustos (<i>o</i> gusts) tristos (<i>o</i> trists)
-xt ([kst])	mixt text	mixtos (<i>o</i> mixts) textos (<i>o</i> texts)
-sp	crep gesp	crepos (<i>o</i> crespes) gespos (<i>o</i> gesps)

El mot *test* (en el sentit de 'prova'), però, només forma el plural afegint-hi *-s*.

20

11.3. ELS NOMS I ELS ADJECTIUS INVARIABLES RESPECTE AL NOMBRE

25 Alguns noms acabats en [s] o [ks] són invariables respecte al nombre. No obstant això, cal diferenciar gramaticalment els que no canvien en la pronúncia ni en la forma gràfica, dels que, essent invariables en la pronúncia, tanmateix en l'escriptura afegeixen una *-s* a la forma del singular. Els que ortogràficament acaben en *-s* [s] no varien en el singular; els que ortogràficament acaben en *-ç* [s] o bé *-x* [ks] afegeixen una *-s* a la forma del

30

QUADRE II.20
Noms invariables fonèticament respecte al nombre

<i>Terminació</i>	<i>Exemples</i>
-s ([s])	el llapis / els llapis, el dilluns / els dilluns, el cutis / els cutis
-ç ([s])	la falç / les falçs
-x ([ks])	l'índex / els índexs

5 Els noms invariables fonèticament es poden classificar en tres grups, atenent a la posició de l'accent, al gènere i a l'estructura morfològica. Així, són invariables fonèticament les classes següents de noms acabats en [s] o [ks]:

10 a) Tots els mots plans o esdrúixols, independentment que siguin masculins o femenins (quadre II.21).

QUADRE II.21
Noms plans o esdrúixols invariables fonèticament respecte al nombre

<i>Terminació</i>	<i>Exemples</i>
-s ([s])	atles, caos, càries, croquis, cutis, dimecres, llapis, mecenes, necròpolis, pàncrees, pisolabis, sífilis, <i>i tots els acabats en -us</i> (estatus, focus, globus, venus)
-x ([ks])	apèndix(s), cèrvix(s), còdex(s), hèlix(s), índex(s), vèrtex(s)

15 b) Dins els mots aguts, tots els femenins i uns quants de masculins (quadre II.22).

QUADRE II.22
Noms aguts invariables fonèticament respecte al nombre

Gènere	Terminació	Exemples
Masculí	-s ([s])	ananàs, blocaus, bordeus, cros (<i>i els compostos</i> ciclocròs o motocròs), dijous, dimarts, edelweiss, ens, fons (<i>i compostos com ara</i> aiguafons, rerefons), gauss, gneis, pus, rais, reps, temps (<i>i compostos com ara</i> entretemps, migtemps)
	-x ([ks])	linx(s), lux(s), tex(s)
Femení	-s ([s])	plebs, pols, tos, urbs
	-ç ([s])	calç(s), faç(s), falç(s)
	-x ([ks])	esfinx(s), flox(s), larinx(s)

c) Els noms compostos el segon constituent morfològic dels quals ja és plural: *comptagotes, emprenyavelles, llepafils, mataaranyes, matafaves, milfulles, obrellaunes, paracaigudes, penja-robes, portaavions, portamonedes, trencaclosques, trencaolles.*

La tendència a diferenciar el singular del plural explica la formació de plurals col·loquials no acceptables del tipus *llàpissos* (per *llapis*), *dillunsos* (per *dilluns*), *dijousos* (per *dijous*).

Ultra els noms esmentats, hi ha uns quants adjectius que són invariables respecte al nombre. Es tracta d'adjectius derivats de noms mitjançant el prefix *anti-* (*antiboira, antitabac*) o manllevats (*beix, esport, estàndard, light, marengo, multimèdia, unisex*).

11.4. ELS NOMS DEFECTIUS

Els noms defectius estan mancats d'una de les formes flexionades del paradigma. El cas més habitual és el conegut com a *pluralia tantum*, això és, el dels noms que s'usen en plural, encara que semànticament es puguin referir a una única entitat. El nom *tisores*, per exemple, és morfològicament plural tant quan designa una entitat (*Em compraré unes bones tisores*) com quan en designa diverses (*Cap d'aquestes tisores no talla gens bé*).

De vegades, un mot només és defectiu en algun dels seus usos o accepcions (*les tisores*, però *fer la tisora; cobrar els interessos*, però *tenir interès per l'astronomia; Això són imaginacions teves*, però *tenir poca imaginació*) o en algun dels parlars.

Els *pluralia tantum* són bastant habituals en aquells casos en què el nom fa referència a objectes o eines que estan formats per la unió de dues parts iguals (*alicates, balances, clemàstecs, pinces, setrillers, tisores, ulleres*) o a

peces de roba amb dos camals o dues parts iguals (*calces, calçotets, pantalons, sostenidors*). En altres casos, menys sistematitzables, es tracta de noms que fan referència a entitats amb una certa heterogeneïtat o imprecisió: *acaballes, afores, envolts, escarafalls, escombraries, estovalles, farinetes, llimbs, postres, voltants, xurriaques*.

Convé notar que s'usen normalment en singular noms de festes com ara *Carnaval, Pasqua* (noteu, però, *més alegre que unes pasqües*) *Rams* o *el Ram, Nadal*, i noms de valor col·lectiu o genèric, com ara *informació* i *rodatia*.

Els casos de *singularia tantum* o noms usats exclusivament en singular són molt més estranys, ja que fins i tot quan el nom designa una entitat única és possible utilitzar-los en plural en un sentit figurat o en alguns usos concrets. No obstant això, se solen comportar com a *singularia tantum* noms com ara *cel, gent* (noteu, però, *do de gents*), *humanitat, marxisme, món*; els que designen les ciències o les arts (*l'àlgebra, la botànica, l'escultura*); els que designen els sentits i els punts cardinals (*l'olfacte, l'est*), i els que designen entitats abstractes (*l'angoixa, la bondat, la virtut*). Un cas especial que mereix un tractament diferenciat és el dels noms propis (cf. § 11.5).

11.5. OBSERVACIONS SOBRE EL NOMBRE DELS NOMS PROPIS

Els noms propis se solen emprar preferentment en singular, atès el seu caràcter individualitzador. Amb tot, a vegades poden prendre una forma de plural per tal d'indicar aspectes diversos de llur significació (*les Barcelones d'ahir, el primat de les Espanyes, fer les Amèriques*). Alguns noms propis presenten un referent que indica pluralitat (ens associats, illes, serralades extenses: *les Nacions Unides, les Pitiüses, els Alps*), encara que el nom propi compregui el conjunt considerat com un ens individual. Per aquest motiu, si s'ha perdut el sentit de pluralitat, la concordança amb altres mots que no són part intrínseca del nom propi a vegades es fa en singular (*l'Arenys mariner, el Copons pretèrit, el Planoles actual*).

Entre els noms de llinatges o cognoms, n'hi ha que invariablement tenen forma de plural: *Canals* (*Antoni Canals*), *Casals* (*Pau Casals*), *Companyns* (*Lluís Companyns*), *Mestres* (*Apel·les Mestres*), *Pujols* (*Francesc Pujols*), *Torres* (*Màrius Torres*). Deixant de banda aquests casos, hi sol haver variació a l'hora de mantenir una forma invariable o d'adoptar una forma de plural quan es fa referència a diversos membres d'una mateixa nissaga o a tota la nissaga: *Els Bofarull/Bofarulls residiren al Palau Bofarull fins al 1836; Els Montcada/Montcades també van anar a la conquesta de Mallorca*. En els prenom, la forma de plural designa una col·lectivitat de persones amb el nom coincident: *les tres Maries; De Joans, Joseps i ases, n'hi ha a totes les cases*.